

APORIILE DREPTURILOR PRIVIND DEMNITATEA UMANĂ ȘI DECENȚA TRAIULUI

George VLĂESCU¹

Title: RIGHTS APPLICATIONS REGARDING HUMAN DIGNITY AND THE DECENCE OF LIVING

Abstract: Over time, natural rights, namely fundamental rights that concerned human dignity and the decency of living, have been dominated by a positivist right, which has purged them of its moral and ontological values.

Taking into account this legal-ideological assertion, we will focus our study on the conceptual evolution of human dignity and the decency of living, completing it with a logical-comparative analysis of the human right to dignity and a decent living as these rights are treated by contemporary international and national law.

By such a comparison the work attempts to determine to what extent the right to dignity and the right to a decent living have succeeded in being restored to the pantheon of their real values.

Keywords: dignity, decent living, jusnaturalism, natural rights, fundamental rights.

Rezumat: *De-a lungul timpului, drepturile naturale, respectiv drepturile fundamentale care au vizat demnitatea umană și decența traiului au fost dominate de un drept pozitivist, care le-a epurat de valorile sale morale și ontologice.*

Luând în calcul această aserțiune juridico-ideologică, ne vom orienta studiul spre evoluția conceptuală a demnității umane și a decenței traiului, finalizându-l printr-o analiză logico-comparativă cu dreptul omului la demnitate și la un trai decent așa cum aceste drepturi sunt tratate de legislația contemporană internațională și națională.

Printr-o asemenea comparație lucrarea încearcă să stabilească în ce măsură dreptul la demnitate și dreptul la un trai decent au izbutit să fie readuse în panteonul valorile lor reale.

Cuvinte cheie : *demnitate, trai decent, jusnaturalism, drepturi naturale, drepturi fundamentale.*

¹.“Tibiscus” University of Timisoara, Faculty of Law and Public Administration (România)
Email: georgevlaescu@yahoo.com

1. Evoluția conceptuală a demnității umane și decenței traiului în antichitate. Termenul de „*demnitate*” provine din sanscrită de la cuvântul „*dacas*”, care înseamnă *glorie* sau *renume*, în timp ce în antichitatea elenă se oglindește fragmentat în semnificațiile înrudite ale diverselor vocabule, cum ar fi „*arete*”(virtute), „*time*” (onoare), „*doxa*” (reputație), neexistând un termen comun care să le reunească. La fel și la romani, *demnitatea* o regăsim disparat, în sensurile unor cuvinte autonome, precum „*dignitas*”, „*decere*”, „*decus*” care au înțelesuri apropiate, respectiv de *distincție*, *strălucire*, *glorie* sau o întâlnim chiar în structuri lexicale mai complexe cum ar fi „*homo summae dignis*”, cu sensul de valoare socială și morală. Așadar, originile noțiunii, care de regulă sunt reductibile la principiile filozofice ale antichității, se pierd în volatilitatea și obscuritatea istoriei, ceea ce a generat o varietate de opinii și dispute în literatura contemporană. Astfel, după unii autori conceptul de *demnitate* ar avea o vechime de 2500 de ani², după alții este produsul filosofilor iluminiști (fiind atribuit, de cei mai mulți, lui *Immanuel Kant*) sau chiar al constituționalismului postbelic german, în timp ce după alte opinii este un act al creației divine.³ În orice caz, datorită înaltei valori moralizatoare pe care o conține, noțiunea nu este străină nici celor mai vechi învățături ale umanității (epopeea lui *Ghilgameș*, Codul lui *Hammurabi* etc.) și desigur, nici cărților biblice. Chiar dacă literalmente Sfânta Scriptură nu folosește termenul „*demnitate*”, conține însă sinonime, precum cuvântul „*destoinicie*” despre care se spune că vine de la Dumnezeu (Corinteni 3:5) și al cărui înțeles ne oferă suficiente elemente de referință în raport cu sensul cuvântului *demnitate*. De pildă, un exemplu ilustrativ îl poate constitui chiar sfatul pe care Moise îl primește de la socrul său, Elihu: „*Alege din tot poporul oameni destoinici, temători de Dumnezeu, oameni de încredere, vrăjmași ai lăcomiei; pune-i peste popor drept căpetenii peste o mie, căpetenii peste o sută, căpetenii peste cinci zeci și căpetenii peste zece.*” (Exod 18:21). Așadar, omul demn trebuie, în accepțiunea textului biblic, să îndeplinească 2 cerințe și anume să fie de încredere (expresie a temerii față de Dumnezeu) și să nu fie lacom sau, mai exact, să fie un adversar al lăcomiei iar Noul Testament adaugă, *inter alia*, cerința ca omul să tindă spre desăvârșire,⁴ ceea ce din unghi teologic înseamnă a iubi cu iubirea cu care omul este iubit de divinitate (Ioan 4:8-12). Și, în sfârșit, în uzul contemporan, *a fi demn* înseamnă a fi „*Vrednic de*

².A. Barak Human dignity, *The constitutional value and the constitutional right*, Cambridge University Press, U.K., 2015, p. XVII.

³.N. R. Stan, *Demnitatea și libertatea persoanei umane: abordare interdisciplinară*, Ed.Universitaria Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2016, p.18.

⁴„*Fiți desăvârșiți așa cum Tatăl vostru din ceruri desăvârșit este*”, Matei 5:48.

ceva... *Capabil de ceva. Care impune respect: respectabil, rezervat, sobru...Care este la înălțimea unei situații....Care exprimă sobrietate, severitate, distincție.*⁵

Nici expresia „*trai decent*”⁶ nu a fost cunoscută anticilor însă acest lucru nu a însemnat că ei nu erau preocupați de ceea ce reprezintă termenul în sine. Dimpotrivă, din consemnările gânditorilor vremii se degajă fără echivoc existența unei propensiuni psihologice și contemplative a omului față de ceea ce înseamnă o *viață bună*, o *viață virtuoasă*, o *viață prosperă* și în general față de ideea de *bine* și de *frumos*, ultimele două noțiuni întruchipând, după Aristotel, *adevărul*. De altfel, ilustrul filosof, asemenea multor alți gânditori dinaintea sa, atinge miezul problemei cercetate spunându-ne că scopul oricărei activități a omului este *binele* fiindcă doar el poate procura fericirea⁷, iar binele uman este cea „*activitate a sufletului potrivită cu virtutea*”, care se potrivește cu acel *habitus* lăudabil al alegerii, determinat de rațiune.⁸

Este fără echivoc că toate asemenea precepte nu au evoluat în forme solitare/*ut singuli*. Ele au fost flancate de ideea potrivit căreia ființa umană are prin natura sa anumite drepturi exprimate prin noțiuni al căror înțeles desemnează, cu unele marje determinate de diferențe semantice, ideea de „*demnitate*”, de *dreptate socială*, de *egalitate*, de *umanism*⁹ ș.a.m.d. Ori toate asemenea noțiuni au fost antrenate într-o permanentă *metamorfoză culturală*; ele au evoluat și s-au dezvoltat reciproc și împreună, ca drepturi naturale, în procesul interacțiunii dintre om și societate, chiar dacă nu erau recunoscute în plan juridic.

Un rol esențial în evoluția conceptualizării drepturilor fundamentale, inclusiv a drepturilor inerente demnității umane și decenței traiului, l-a jucat jusnaturalismul, un termen care vine din latină, de la „*jus naturale*”, cu înțelesul de *drept natural* și care desemnează o vastă teorie inițiată și dezvoltată de iluștri filozofi greci și romani fideli caracterului sacru al legilor, legi adânc înrădăcinate în vechile credințe. Este o teorie răspândită

⁵.Dicționarul explicativ al limbii române, <https://dexonline.ro/definitie/demn>

⁶.Termenul „*trai*”, are o origine incertă, probabil vine din bulgară (*traja*) sau latină (*trahere*) și are sensul de *a trăi*, în timp ce adjectival „*decent*” provine din latinescul „*decens*”, care are sensul de *cuviincios*, *reverențios*, *plin de decență*, conform <https://dexonline.ro/definitie/decent>

⁷.Al.Țiclea, *Retorica.ed.a III-a*, revăzută și adăugită. Ed.Universul Juridic, București, 2010, p.48.

⁸.Aristotel, *Etica Nicomahică*, Ed. ANTET, București, 2003, p.36.

⁹.Termenul „*umanism*” provine din latinescul „*humanitas*” (umanitate), folosit de Cicero cu sensul de *educație a omului* menită să-i atribuie omului locul suprem pe care îl ocupă în sistemul de valori.

în genere în operele mai multor gânditori ai antichității (Heraclit, Democrit, Socrate, Platon, Aristotel, Cicero, Ulpian ș.a.) iar paternitatea sorgintei acesteia îi este atribuită lui Heraclit din Efes (540-480 î.e.n.) ale cărui teze vor fi mai târziu integrate logicii hegeliene.¹⁰ Ce pare însă să-l recomande pe Heraclit ca inițiator al dreptului natural este încercarea sa, în lucrarea „*Despre natură*”, de a explica prefacerile societății și ordinea universală. Astfel, potrivit gânditorului tot ceea ce aparține Universului este supus Logos-ului adică unei rațiuni sau Legi universale prin care se „gospodărește” totul și care face ca în mijlocul schimbărilor și a antinomiilor enciclopedice esența să rămână aceeași, după cum cere *dreptatea și armonia*.¹¹ Practic, filozoful se străduiește să dea o explicație inegalităților sociale evocând lupta dintre contrarii care, în accepțiunea sa, este firească și provoacă devenirea socială și ordinea, inclusiv acea ordine care-i „*face pe unii sclavi iar pe alții liberi*”.¹²

În orice caz, *jusnaturalismul* nu rămâne într-un tot fidel teoriei *heraclitiene*, ci cunoaște o transformare și o dezvoltare evolutivă impresionantă, până în zilele noastre. El se fundamentează, în linii mari, pe două principii esențiale: pe cel potrivit căruia natura este ordinea universală, care prin legile sale (legi imuabile și eterne) guvernează toți oamenii, și pe principiul potrivit căruia oamenii se nasc egali (și, de aici, nerecunoașterea privilegiilor, sclaviei și posesiunilor), astfel că arbitrariului guvernării oamenilor i se opune natura și legile ei.

Pentru a răspunde necesităților de ordin practic, în filozofia elenă sensurile noțiunilor de *demnitate umană* și *traie decent* vor rezona puternic cu aspirațiile omului de rând al cetății către o ordine socială amprentată de virtute sau de *binele comun* și de *binele individual* (în măsura în care nu contravine binelui comun). Este vorba despre o ordine guvernată, pe de o parte, de *physis* sau *jus natural*, adică dreptul natural în forma sa obiectivă, un drept sacru, imuabil și etern, preluat de romani sub denumirea de *lex naturalis* și, pe de altă parte, de *nomos*, care reprezintă norma juridică creată de om, efemeră și supusă schimbării, potrivit capriciilor și nevoilor sale.

Adeptii teoriei dreptului natural – *jusnaturaliștii* – susțin că dreptul natural este singurul drept autentic, absolut (aplicabil pentru toți în mod egal) și inalienabil, astfel că ei caută adevărul, spre deosebire de adeptii *nomos*-ului care caută convenționalul. Oricum ar fi, împărțirea dreptului, fie și la nivel

¹⁰.Hegel, *Prelegeri de istorie a filosofiei*, Vol.I. Ed.Academiei, București, 1963, p.260.

¹¹.I.Bătlan, *Dialectica și antidialectica la primii filozofi greci*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987, p.51-72.

¹².*Ibidem*, p.57.

abstract, în *physis* și *nomos*, își are reflexul causal în ideea de a sluji *echității* și *adevărului*, lucru care a oferit posibilitatea sofistilor să nege statul și legile, reducând rolul legii doar la a face posibilă viața în societate a indivizilor care, mai înainte de a deveni cetățeni, trebuie să-și pună în acord (convențional) interesele unora față de alții.¹³

Sigur că începând cu [Protagoras](#) din Abdera (490-420 î.e.n.), care a sugerat și ideea de drepturi ale omului, lăsând posterității celebrul adagiu „*homo-mensura*”¹⁴, sensurile noțiunilor de *măsură*, de *echilibru*, de *echitate* devin subordonate unui umanism filozofic în centrul căruia se află ideea de *bine*, astfel că în lipsa acestuia nu se poate imagina ceea ce numim astăzi drept al *demnității umane* sau al traiului decent.

Însă un rol deosebit în ceea ce aveau să devină, peste milenii, *dreptul la demnitate* și *dreptul la un trai decent* l-au jucat și normativismul juridic (*nomos*-ul), politica, artele, științele, influențate desigur de concepțiile umaniste ale fiecărei epocii care, în ultimă instanță, erau transgresate de ideile jusnaturaliste.

Astfel, echitatea în dreptul normativist se relevă încă din timpurile primilor legislatori ai societății grecești (Lycurg, Solon) ale căror opere legislative au reprezentat poate cele mai vii mostre ale umanismului antic timpuriu și care, în următoarele secole, au reușit să transforme polisurile grecești în respectabile democrații. De pildă, Solon (640-560 î.e.n.), care a dat Atenei și prima „constituție adevărată”¹⁵, a micșorat inegalitățile sociale printr-o serie de măsuri, cum ar fi limitarea puterii tatălui asupra copiilor, interzicerea împrumuturilor cu gaj asupra persoanelor etc. Totodată, același om de stat a apelat la măsuri de încurajare a populației de a recurge la desființarea datoriile în vederea eliberării datornicilor, el fiind primul care a renunțat la creanța sa, iar după Apollodor¹⁶, celebrul legislator întreprindea o serie de activități de revigorare morală a societății sfătuind oamenii să se încreadă în noblețea de caracter mai mult decât în jurământ, să nu mintă, să urmărească scopuri demne, să-și cinstească zeii și părinții etc.

Prin măsurile politice adoptate, Pericle (495-429 î.Hr.), care și-a lăsat numele legat de epoca în care a trăit, a urmărit realizarea decenței traiului cetățenilor, egalitatea lor în fața legii și, foarte important, a încurajat

¹³.N.Popa, Gh.Dănișor, I. Dogaru, D.C.Dănișor, *Filosofia dreptului*, Ediția 2, Ed.C.H.Beck, București 2007, p.15.

¹⁴ „*Omul este măsura tuturor lucrurilor*”.

¹⁵.O.Drîmba, *Istoria Culturii și Civilizației*, Vol.I. Ed.Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p.568

¹⁶.Diogenes Laertios, *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, Ed.Academiei, București, 1963, p.132

implicarea cetățenilor în administrația statului indiferent de avere, o performanță democratică care nu a mai fost atinsă de nici un alt popor și care pare un vis îndepăratat chiar și pentru civilizația noastră.¹⁷ Nu le-a lipsit grecilor nici curajul, pe care Platon îl așează printre virtuțile esențiale, astfel că juriștii, filozofii și oratorii greci, indiferent de orientarea politică, nu au ezitat să lupte cot la cot cu omul de rând ori de câte ori a fost periclitată demnitatea și decența polisului și, implicit, a cetățeanului. Iar titanul oratoriei grecești, Demostene, este poate unul dintre exemplele umaniste cele mai grăitoare în lupta pentru apărarea tradițiilor, a demnității și a intereselor morale și materiale ale cetățenilor și cetății grecești.¹⁸

Doctrinile cad în principiu de acord asupra faptului că pe axa temporală a începuturilor preocupărilor filozofice umaniste Socrate (470-399 î.Hr.) se înfățișează ca fiind primul gânditor antic asupra chestiunilor morale. Convins că toate problemele vieții își găsesc răspunsurile în forul interior al omului (la nivelul conștiinței), filozoful a conceptualizat viața umană pe fundamentele unor noțiuni, precum libertatea de conștiință, autonomia și demnitate umană, al căror ecou a traversat nu doar epoca în care a trăit, ci întreaga istorie a umanității. Desigur, este vorba de deplasarea cercetării fundamentelor existenței ontologice către ființa umană sau, mai exact, către conștiința de sine (gnoseologie).¹⁹ Tocmai acest lucru l-a determinat pe Cicero, cel care a inventat termenul „*humanitas*” pentru a desemna locul deosebit pe care-l ocupă omul între viețuitoarele pământului, să afirme într-o plastică și frumoasă figură de stil că Socrate este cel care a făcut ca filozofia să se coboare din cer pe pământ și să intre în orașele și casele noastre.²⁰

Într-adevăr, genial creator al celor mai prestigioase idei umaniste, Socrate a luminat viețile ateniienilor iar acolo unde nu a reușit a adus jertfă propria-i viață, susținând că *viața lipsită de libertate și demnitate nu merită trăită, fiind mai rea decât moarte*.²¹ Prin această lecție suicidală, filozoful lăsa

¹⁷.A.Husar, *Istoria antică universală. Grecia antică*, Târgu-Mureș, Universitatea „Petru Maior”, Departamentul IFRD, 2004, p.91.

¹⁸.De pildă, pledoaria lui Demostene împotriva legii lui Leptines. În acest sens, A. Marin, *Demostene. Eschine. Licurg. Pagini alese din oratorii greci*. Vol.II. Editura pentru literatură, 1969 p.149-162.

¹⁹.Cercetare dusă mai departe de Platon dar și de numeroși gânditori moderni, precum Galilei, Decartes, Kant, Hegel, A.Comte ș.a.

²⁰.Șt.Georgescu, *Filosofia dreptului. O istorie a ideilor din ultimii 2.500 de ani*. Ediția a II-a, Ed.All Beck, 2001, p.11.

²¹.Filozoful a rostit aceste cuvinte cu prilejul judecării și condamnării sale pentru „delict de opinie”.

Șt. Georgescu. *Ibidem*, p.12.

umanității gravitatea unui principiu potrivit căruia omul trebuie să fie fidel lui însuși și destinului său, să fie „*artizanul propriei sale filosofii*”²² și, găsind în demnitate ingredientul cel mai de preț al existenței, filosoful ne aduce în fața unei legături esențiale, inderogabile și indispensabile dintre demnitate și calitatea vieții umane. Așadar, problema *decentei traiului* se găsește la Socrate în deplină confuziune cu noțiunea de *bine* și are în centrul ei demnitatea, o virtute care îmbracă o multitudine de sensuri: de onoare, de bună reputație, de justețe dar și sensul de cumpătare (chibzuință), de bunătate, de frumusețe ș.a.

Continuator al ideilor socratice, Platon abordează și el *ideea de bine* ca pe o stare de comuniune a omului cu divinitatea din el însuși, ca pe ideal etic suprem și inegalabil, plasând-o deasupra adevărului și frumosului („*rangul Binelui trebuie să fie vrednic de o cinste mai înaltă*”, spune gânditorul²³) și consideră că strălucirea ei poate fi realizată doar prin educație.²⁴ Pe de altă parte, nemulțumit de formele de guvernământ - pe care le identifică ca fiind timocrația sau timorhia, oligarhia, democrația și tirania²⁵-, filosoful abordează *ideea de bine* în cadrul unei teze politico-filozofice, după unii utopice, prin care urmărește recrearea durabilă a polisului grec sub forma unui stat ideal. Aici, pentru a nu se înțelege greșit, se cuvine menționată și teza lui C. Noica potrivit căreia Platon nu se referă în lucrarea *Republica* la noțiunea de „*stat*”, ci la destine individuale și că, în realitate, omul este conceptualizat de filozoful antic ca fiind centrul în jurul căruia se construiește întreaga cetate, astfel că „*politicul este subordonat propriei sale înnobilări*”.²⁶ În aceeași logică, nici formele de guvernământ descrise de Platon nu reprezintă altceva decât o transpunere în plan social a caracterelor umane. Practic, teza pornește de la individual uman în cadrul căruia educația joacă rolul primordial, astfel că cetatea nu reprezintă altceva decât oglinda acestuia.²⁷

Revenind la *ideea de bine*, în opinia lui Platon aceasta se poate realiza doar prin atingerea *virtuții* sau a *traiului bun*²⁸, realizând, ca și mentorul său

²².E. Stere, *Din istoria doctrinelor morale*, Vol.I, Ed. Științifică și Enciclopedică, București,1975, p.123.

²³.Platon, *Republica*, în *Opere V.*, Ed. Științifică și Enciclopedică București, 1986, p.309.

²⁴.*Ibidem*, p.317.

²⁵.*Ibidem*.

²⁶.C.Noica. *Cuvântul prevenitor*, în Platon, *Republica*, în Vol.V., Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p.12.

²⁷.N.Popa, Gh.Dănișor, I. Dogaru, D.C.Dănișor, *Filosofia dreptului*, Ediția 2, Ed.C.H.Beck, București 2007, p.48.

²⁸.R.M.Hare, *Maiestrii spirituali. Platon*, Ed.Humanitas, București, 1997, p.38-40.

Socrate, o relație indestructibilă între noțiunea de *demnitate* și cea de *viață bună*. Însă ca ideea de *bine* să poată deveni conceptibilă și fezabilă trebuie luată în calcul cunoașterea sufletului. Pentru explicarea acestei enigmatice și luxuriante noțiuni, sufletul, Platon structurează triadic noțiunea în următoarele părți/facultăți, și anume: **dorința** sau apetitul (plăceri inferioare, localizate în stomac), **pasiunea** sau afecțiunea (pasiuni superioare, situate în piept) și **rațiunea** sau logos-ul (care-și are sediul la nivelul capului), considerând că fiecare dintre aceste facultăți trebuie puse în serviciul unor virtuți: dorința în serviciul cumpătării/moderației, pasiunea, în slujba curajului și rațiunea, a înțelepciunii. Astfel, pentru o viață demnă și sănătoasă toate vituțile se armonizează, sub guvernarea rațiunii, în vederea înfăptuirii unei valori superioare care, în accepțiunea filozofului, este *justiția*.²⁹ Prin urmare, din perspectiva platoniciană, justiția este expresia cea mai înaltă a calității vieții. Ea este totdeauna o armonie a sufletului care rezultă din guvernarea exercitată de rațiune asupra acestuia. Chiar și într-o logică simplistă este firesc ca justiția să reprezinte elementul capital al calității vieții deoarece nimeni nu se poate bucura de un trai decent atunci când viața îi este torturată de injustiție. De altfel, în *Republica* lui Platon injustiția este descris ca cel mai teribil rău care poate exista. Este acel dezacord al sufletului prin care o parte se revoltă, acea dezordine sufletească care îmbracă forma lașității, a ignoranței și în care se contopesc toate viciile făcând necesară expiația și pedeapsa. De aceea nici nu ne surprinde că Platon vede în justiție și injustiție ceea ce sănătate și boala sunt pentru corp, justiția fiind în exprimarea stilistică a filozofului „o *medicină contra răutății*”.³⁰

În controversatul proces de conceptualizare a demnității umane și a decenței traiului, nu putem omite nici contribuția lui Aristotel care, pornind de la împărțirea științelor, făcută de mentorul său, în teoretice (*theoria*) și practice (*praxis*), va profila distincția dintre filosofie (*teorie*) și politică (*acțiune*) și va subordona practica (*politicul*) teoriei (*filosofiei*). Și, cum teoria face obiectul de preocupare al filozofiei, iar filozoful este independent, Aristotel conceptualizează *binele suprem* ca fiind atributul individului uman, astfel că socialul devine subordonat unui deziderat individual, înțelepciunea, singura care-l apropie pe om de divinitate, de desăvârșire.

În aceeași arhitectură a logicii aristotelice înțelepciunea se împarte și ea în *înțelepciune speculativă*, care aparține filozofului și care privește universalul și principiile ce-l guvernează, și *înțelepciune practică*, care

²⁹.Șt.Georgescu. *Op.cit.*, p.15.

³⁰.Platon, *Opere*. Vol.I, ed.II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975, p.335.

vizează individualul și care „are ca obiect ceea ce **este drept, frumos și bun pentru om**”.³¹ Aceasta din urmă, în opinia lui Aristotel, ține de resortul politicului și este pusă în serviciul celei dintâi.

Este interesant faptul că, în opinia ilustrului gânditor, **scopul politicului este acela ca cetățenii să ducă o viață lipsită de griji și mai ales să nu fie preocupați de necesitățile de bază ale vieții**³², iar în conformitate cu aceste precepte, filozoful a descris dreptul ca fiind „*ceea ce creează și menține pentru o comunitate politică fericirea și elementele ei constitutive.*”³³ [2] O concepție asemănătoare o vom regăsi pe continental american, 2 milenii mai târziu, în miezul acelei ideologii juridice care fundamentează dreptul omului de a atinge cea mai înaltă aspirația a sa - *fericirea* (sau dreptul de a *căuta fericirea*), un drept față de care statelor le revine obligația de a asigura premisele realizării acestuia. Sigur că reflecțiile umaniste asupra calității vieții și demnității omului nu s-au mărginit la preocupările juriștilor sau filozofilor lumii antice. Ele au invadat întreaga cultura greacă și romană atât prin vocile poetilor, istoricilor, teologilor, geografilor cât și prin contribuțiile celebrilor poeți dramatici [eleni](#), adevărați “renascentiști ai lumii antice”, cum a fost Sofocle, de pildă, care în opera dedicată lui Ajax spunea că „*Trebuie să trăiești, dar și să mori în demnitate*“, Vergiliu, Seneca, Eschil, dar mai ales Euridipe, cel care au avut cutezanța de a pune în același plan *demnitatea și virtuțile* aristocrației cu cele ale omului simplu, ripostând ardent împotriva încălcării drepturilor pe care, azi, le numim *fundamentale*.

În aceeași dimensiune a expansiunii umanismului, care în mod nedrept îl atribuim astăzi lumii moderne, se înscriu și marile epepe indiene: *Vedele*³⁴, *Upanișadele*³⁵, *Sūtrele*“ (care include și învățăminte juridice), cele două mari epepe ale Indiei antice, *Mahabharata* și *Ramayana*, dar și învățăturile lumii iudaice, creștine și musulmane (Tora, Biblia și Coranul). Asemenea creații au fost pătrunse de înalte principii morale și au invadat toate sferelor activității umane (social, legislativ, economic, politic etc.). Indiscutabil, un rol esențial l-a jucat și patristica, în deosebi prin marele și ultimul gânditor al antichității creștine, Aureliu Augustin (354-430 d.Hr.), care înțelege să

³¹.N.Popa, Gh.Dănișor, I. Dogaru, D.C.Dănișor. *Op.cit.*, p.50. *Apud*. Aristotel.Politica.V.10,3, Ed. Didot, București, p.146.

³².N.Popa, Gh.Dănișor, I. Dogaru, D.C.Dănișor, *Op.cit.*, p.51.

³³.Aristotel, *Etica Nicomahică*, Ed. ANTET, București, 2003, p.106.

³⁴.Vedele sunt culegeri de texte din India, considerate a fi cele mai vechi scripturi, creații non-umane.

³⁵.Upanișadele sunt o parte din Vede și conțin texte în varii domenii: etică, teologie, psihologie ș.a.

raporteze dreptul la morală, apreciind că aceasta din urmă trebuie să traseze limitele dreptului. Declarându-se în principiu de acord cu cele 3 cerințe ale dreptului natural susținute de stocii greci și romani și, mai târziu, de Ulpian – *a trăi decent, a nu face rău nimănui, a da fiecăruia ce i se cuvine*³⁶ –, Augustin pune accentul pe a treia componentă care ține de justiție și îi adăugă o nouă componentă, *pietatea*.³⁷

2. Referințe juridico-ideologice moderne asupra demnității umane și decenței traiului și concepția dreptului pozitiv

2.1. Referințe juridico-ideologice moderne. Așa cum bine știm, teologia medievală, care în principiu oferă o altă dimensiune vieții, nu s-a opus ideii creșterii standardului calității vieții mundane, precizând doar necesitatea introducerii anumitor valori creștine, inclusiv a iubirii dintre oameni și față de Dumnezeu,³⁸ iubire pe care unii filozofi au considerat-o ca fiind de esența democrației.³⁹

În paralel cu influențele patristicii și ale dogmele religioase, conceptualizarea demnității umane și a decenței traiului s-a bazat în continuare pe principiile jusnaturalismului și, în general, pe filosofia umanistă născută din teoriile reputaților gânditori ai Greciei și Romei antice. Astfel, susținători ai jusnaturalismului, precum Hugo Grotius și discipolul său Samuel Pufendorf, așează natura umană în centrul gândirii juridice. Grotius, de pildă, vede sorgintea dreptului în natura umană pe care o socotește ca fiind bidimensională, respectiv caracterizată de raționalitate și sociabilitate, ambele având vocație universală. După el, doar cerințele dreptului natural dau expresie unei *vieți echilibrate* iar acestea sunt: respectarea a ceea ce aparține altuia (a proprietatea), ideea de reparare a daunelor cauzate altuia, respectarea promisiunilor (*pacta sunt servanda*) și proporționalizarea pedepselor. Iar Pufendorf accentuează unul dintre cele mai importante componente ale demnității umane - *cinstea*. - susținând cu tărie că legile trebuie să se bucure de forță în apărarea acesteia. Inspirat de scrierile lui *Aristotel*, Montesquieu contribuie și el la consolidarea ideii de demnitate umană apreciind că supremația legii este dată de nivelul de educație și de moralitate, motiv pentru care susține că „*legile educației sunt primele cărora ne supunem*”⁴⁰, alminteri legea nu servește la nimic.

³⁶.Este vorba despre principiile: “*honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere*”. Apud. Șt. Georgescu, *Op.cit.*, p.30.

³⁷. Șt. Georgescu, *Op.cit.*, p.35.

³⁸. N.Popa, Gh.Dănișor, I. Dogaru, D.C.Dănișor, *Op.cit.*, p.40.

³⁹. [I.Badea-Guérítée](#), Al.Ojică, *Dialogul religiilor în Europa unită*, Ed.Adenium, Iași, 2015.

⁴⁰.Montesquieu, *Despre spiritual legilor*, Ed. Științifică, București, 1964, p.44.

Cu toate acestea, majoritatea autorilor cad de acord asupra faptului că *demnitatea umană* a fost introdusă în filozofie, din punct de vedere conceptual, de ilustrul exeget german **Immanuel Kant**, căruia i se atribuie și calitatea de „părinte“ al conceptului modern.⁴¹ Kant este în fond acel vizionar care, în spirit universalist, gândește demnitatea ca pe o valoare intrinsecă ființei umane așezând-o la temelia drepturilor civile și politice. Omul, ca persoană distinctă de lucrurile care alcătuiesc natura, trebuie să fie tratat ca scop în sine și nu ca mijloc⁴², spune gânditorul de la Königsberg, arătând că „*orice om are pretenții îndreptățite la respect din partea semenilor săi, și reciproc, el este obligat, de asemenea, să-l respecte pe fiecare dintre ei*“.⁴³

O teză a calității vieții și demnității umane este cea a „părintelui idealismului german“, J.G. Fichte, care consideră că menirea omului se fundamentează pe acea ordine morală ce conduce spre perfecțiune, în timp ce Statul, a cărui unică sarcină constă în exercitarea dreptului, trebuie să asigure tuturor oamenilor premisele unui trai decent și demn: proprietatea, timpul liber și posibilitățile dobândirii unei culturi cât mai înalte.⁴⁴

O altă viziune interesantă asupra calității vieții și demnității umane este cea filozofului utilitarist John Stuart Mill. Figură emblematică a liberalismului classic, Mill înțelege ridicarea nivelului de trai al omului prin prisma promovării libertății și individualității umane, elemente pe care le consideră esențiale pentru libera dezvoltare a individului.⁴⁵ Astfel, în accepțiunea mileniană orice forță care constrânge, îngradește sau strivește individualitatea umană este o formă de despotism, manifestându-și îngrijorarea pentru faptul că „*există în general în lume o înclinație tot mai accentuată către amplificarea exagerată a puterii societății asupra individului, care se exercită atât prin forța opiniei publice, cât și prin forța legii*“.⁴⁶ Efectele unei asemenea observații se vor face puternic simțite în sfera concretă a calității vieții umane din ultimele decenii în care dreptul

⁴¹G. Bognetti, *The concept of human dignity in European and U.S. constitutionalism*, în Nolte G., *European and U.S. Constitutionalism. Science and Technique of Democracy* nr. 37/2005, p.75.

⁴²V. Colțescu, *Istoria filosofiei*. Ed. Brumar, Timișoara, 2006, p.102.

⁴³I.Kant, *Metafizica moravurilor*, Ed. Antaios, Oradea, 1999, p. 257.

⁴⁴*Apud.*, V. Colțescu.*Op.cit.*, p.133.

⁴⁵J.St.Mill, *Despre libertate, Despre libertate*. Prefață A.-P.Iliescu, Ediția a III-a, Ed.Humanitas, București, 2005, p.17.

⁴⁶J.St.Mill, *Despre libertate*, Ed.Humanitas, București, 1994, p.22.

pozitiv a generat un asemenea grad de juridicizare încât a ajuns să provoace teamă și insecuritate individului⁴⁷

Un alt filosof, jurist și economist, de largă respirație intelectuală, care a împărtășit opiniile liberale miliene a fost austriacul Friedrich Hayek. Laureat al *Premiul Nobel pentru economie și jurist de prestigiu*, Hayek pune la temelia calității vieții umane ideea de libertate și de individualitate a omului, reținând că elemental distructiv al calității vieții umane este *declinul dreptului*, un declin care este cauzat de mai mulți factori, între care pe primul loc se află *pozitivismul juridic*. De altfel, literatura arată că meritul cercetării lui Hayek este acela că preia sarcina de „*susținător al individului care, în istorie, adeseori a fost supus unor reguli care nu-i mai aparțineau*”⁴⁸, înțelegând necesitatea reconstruirii unei societăți în care individul să reprezinte valoarea supremă iar politica și dreptul să fie doar instrumente aflate la îndemâna sa pentru a se realiza plenar.⁴⁹

Și, în sfârșit, intempestivitatea și consecințele celor 2 războaie mondiale din secolul trecut, au făcut ca demnitatea umană și traiul decent să intre pentru prima dată în arena legislației internaționale și naționale, prilej cu care statele și-au asumat rolul de a promova bunăstarea membrilor săi și de a garanta drepturile fundamentale.

2.1. Demnitatea umana și decența traiului în contextul dreptului pozitiv. În limbajul stereotip al dreptului pozitiv, atât dreptul omului la demnitate, cât și dreptul la un trai decent compar ca niște noțiuni ideologice complexe, polisemice și de factură normativă. Ele au fost introduse în arena legislației internaționale, europene și naționale în urma dezastrelor provocate de cele 2 războaie mondiale ale secolului trecut, deși în fond ele au fost și rămân valorile emblematice ale oricărui popor sau comunități umane.

Ca o consecință a asumării DUDO⁵⁰, a semnării Tratatelor internaționale (în special PIDESC și PIDCP)⁵¹ și, mai târziu, a aderării la Uniunea

⁴⁷.M. Duțu, *De iustitia et de iure sau despre nevoia reabilitării ideii de drept*, <https://www.juridice.ro/essentials/1282/de-iustitia-et-de-iure-sau-despre-nevoia-reabilitarii-ideii-de-drept>, accesat la 08.10.2019.

⁴⁸.N.Popa, Gh.Dănișor, I. Dogaru, D.C.Dănișor.*Op.cit.*, p.476.

⁴⁹.*Ibidem*.

⁵⁰.Declarația Universală a Drepturilor Omului (DUDO) a fost adoptată și proclamată de Adunarea Generală a ONU, prin Rezoluția 217 A (III) din 10 decembrie 1948. România a semnat Declarația la 14.12.1955, admisă prin Rezoluția 955 (X) a Adunării generale a ONU.

⁵¹.Este vorba de Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale (PIDESC), ratificat de România la 31.10. 1974 (Decretul nr. 212 din1974) și Pactul

Europeană⁵², Statului Român i-a revenit obligația preluării și dezvoltării în legislația internă a drepturilor fundamentale și a garanțiilor acestora, inclusiv în ceea ce privește dreptul omului la demnitate și dreptul la un trai decent. Luând câteva exemple de referință din reglementările internaționale referitoare la cele două drepturi, reținem că „Orice om are dreptul la un nivel de trai care să-i asigure sănătatea și bunăstarea lui și familiei sale, cuprinzând hrana, îmbrăcămintea, locuința, îngrijirea medicală, precum și serviciile sociale necesare; el are dreptul la asigurare în caz de șomaj, boală, invaliditate, văduvie, bătrânețe sau în celelalte cazuri de pierdere a mijloacelor de subsistență, în urma unor împrejurări independente de voința sa.” (art.25 din DUDO), orice om are dreptul, în funcție de posibilitățile fiecărei țări, să beneficieze de „realizarea drepturilor economice, sociale și culturale indispensabile pentru demnitatea sa și libera dezvoltare a personalității sale” (art.25 din DUDO) și, foarte important, orice om are dreptul la „îmbunătățirea continuă a condițiilor sale de existență” (art.11 alin.1 din PIDESC). De asemenea, este esențial și faptul că în spiritul reglementărilor internaționale, care potrivit art.11 din Constituției României fac parte din dreptul intern, la realizarea conținutului dreptului la un trai decent cât și al dreptului la demnitate își pot da concursul oricare dintre drepturile fundamentale, în funcție de particularitățile fiecărui caz în parte.

Fără a eclipsa importanța altor opera legislative, trebuie să recunoaștem că cinismul nu a ocolit nici istoria dreptului omului la demnitate, astfel că Germania, promotoare și perdandă a celor 2 războaie mondiale, a fost prima țară europeană care a susținut legislativ *demnitatea umană* în Legea fundamentală (Constituția din 1949). Acest lucru a prilejuit ample și prodigioase dezbateri, ale căror rezultate fundamentează și astăzi dreptul constituțional al statelor europene.⁵³ Unii dintre autorii participanți la dezbateri au pledat pentru ca demnitatea umană să fie acceptată în ordinea de drept constituțional ca „*principiul constituțional cel mai valoros*”⁵⁴, „*cel*

internațional cu privire la drepturile civile și politice (PIDCP), ratificat de România la 31.10.1974 (Decretul nr.212 din 1974).

⁵².În urma aderării, Statul Român a devenit obligat să respecte legislația U.E., inclusiv Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene.

⁵³. Zakarias, Kinga, Benke, Károly, *Demnitatea umană în jurisprudența instanțelor constituționale din Germania, Ungaria și România*, Buletinul Curții Constituționale, 2013/2, www.ccr.ro, accesat: 01.03.2019.

⁵⁴.K. Stern, Art.1 în Klaus Stern (coord.): *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland*, vol. IV, Ed. C.H. Beck, München, 2006, p. 23.

*mai de seamă principiu al dreptului obiectiv*⁵⁵ etc., în timp ce alții i-au restrâns importanța atât ca drept fundamental în sine, cât și din unghiul caracterului normativ. În cele din urmă, noțiunea a reușit să intre în circuitul dreptului pozitiv, dobândind rangul de drept obligatoriu, inalienabil și inviolabil și, ulterior, de drept fundamental. Din aceste considerente putem spune că, în Europa, dreptul la demnitate al omului poartă nu doar impresiunile tratatelor internaționale și europene postbelice, ci și pe cele ale constituționalismului german, care conceptualizează demnitatea ca pe o valoare juridică supremă și ineluctabilă ordinii de drept.

Referitor la maniera în care Statul Român a înțeles să abordeze la nivel constituțional dreptul omului la demnitate, întâmpinăm o lipsă vizibilă de interes. Reținem că art.1, alin.3 din Constituția României prevede că *„România este stat de drept, democratic și social, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme, în spiritul tradițiilor democratice ale poporului român și idealurilor Revoluției din decembrie 1989, și sunt garantate.”* Ori acest articol nu oferă nici o reglementare demnității umane, ci doar ne spune că, alături de celelate valori enunțate, este o *valoare supremă* iar Codul civil român, căruia îi revine obligația de a oferi un cadru normativ adecvat dispozițiilor constituționale se mărginește la câteva elemente pe care le reproduce din legislația Uniunii Europene.

Nici dreptul omului la un trai decent nu pare să fie în grațiile sistemului juridic român. Un asemenea drept este menționat în cuprinsul art.47 din Legea Fundamentală a României, text care în primul său alineat prevede că *„Statul este obligat să ia măsuri de dezvoltare economică și de protecție socială, de natură să asigure cetățenilor un nivel de trai decent”* în timp ce, alineatul următor, fixează cu mari rezerve conținutul constitutiv al acestui drept, stabilind că *„Cetățenii au dreptul la pensie, la concediu de maternitate plătit, la asistență medicală în unitățile sanitare de stat, la ajutor de șomaj și la alte forme de asigurări sociale publice sau private, prevăzute de lege. Cetățenii au dreptul și la măsuri de asistență socială, potrivit legii.”*

3. Concluzii

Cum nimic nu se poate sustrage comparației, putem spune că din perspectiva reglementărilor internaționale, prodigioasele considerații de

⁵⁵.G.Dürig, Th.Maunz, *Grundgesetz Kommentar*, vol. I, Ed.C.H. Beck, München,1958, p.6.

ordin moral și filozofic pe care gânditorii antici și moderni le-au așezat la temelie demnității umane și a traiului decent se regăsesc, în linii mari, în conținutul jurisprudențial al celor două drepturi fundamentale: al dreptului omului la demnitate și al dreptului la un trai decent. Cu toate acestea, conceptualizarea juridică a celor 2 drepturi, ca rod al unui îndelungat proces istoric, comportă în sinteză următoarele observații:

- A trebuit să treacă peste 2000 de ani de inechități și, mai nou, încă două războaie de dimensiuni planetare, pentru ca omul să accepte în legislație demnitatea și traiul firesc (în condițiile în care bazele jusnaturalismului au fost puse încă din antichitate). Întârzierea la scară istorică a legiferării celor două drepturi și, finalmente, abordarea lor evazivă sunt mai presus de orice înțelegere, știut fiind faptul că cele 2 drepturi au reprezentat în întreaga istorie a omenirii „fermentul” tuturor cruzimilor sociale. Ori, din această perspectivă, ar fi fost absolut firesc ca asemenea drepturi să aibă statute juridice bine definite și de înaltă ținută normativă, astfel încât să nu lase loc politicilor de stat de a tinde, în aceste vremuri tulburi, să transforme dreptul într-un instrument al praxisului clasei dominante.

- Inexistența unor criterii, fie și orientative, în reglementările internaționale și naționale care să permită o evaluare de așa manieră încât nivelul de trai al individului și al comunității să reprezinte, la propriu, *barometrul* demnității umane, duc în derizoriu premisele necesare asigurării de către state a acestor drepturi.

- De asemenea, observăm lipsa oricărui demers prin care să se descurajeze tendința de juridicizare a vieții sociale, în special din perspectiva excesului de reglementare și al intruziunii normelor juridice în viața privată (a se vedea tezele lui J. S. Mill, F. Hayek, M. Dușu ș.a.), reglementări care sunt esențiale atât omului, desigur pentru a-i reda libertatea și individualitatea, cât și dreptului, pentru a-i reda autenticitatea.

Din perspectiva dreptului pozitiv român, observăm discursivitatea textelor constituționale și legale naționale (aferele celor două drepturi fundamentale) față de reglementările internaționale, precum și în raport de conceptele de ordin filozofic și moral, iar o asemenea constatare o eșafodăm pe următoarele considerente :

- În primul rând, atât dreptul la demnitate cât și dreptul omului la un trai decent au rămas nedefinite și nereglementate de către legislatorul național, care din punct de vedere tehnico-legislativ cât și al valorii lor conceptuale avea obligația să preia și să ofere acestor drepturi o reglementare corespunzătoare (pe măsura „demnității” lor).

- Așa cum rezultă din modul de redactarea, dispozițiile art.47 din Constituția României folosesc expresia „*trai decent*” și-i stabilesc un conținut (alcătuit

din dreptul la pensie, la ajutor de șomaj, la asistență medicală ș.a.m.d.) care emană aparența unui drept rudimentar și sărăcăcios, orientat spre satisfacerea parțială a unor nevoi primare și stringente ale vieții. Este imaginea eronată a unui drept mărginit congenital, de subzistență, care contrastează cu înaltele idealuri și aspirații umane, zugrăvite atât de viu în normele tratatelor internaționale, inclusiv de art.25, art.22 din DUDO, art.11 din PIDESC, norme care-i oferă, de peste o jumătate de secol, un conținut mult mai amplu, mai generos și, spunem noi, pe măsura demnității umane. De altfel există drepturi inerente traiului firesc care nu sunt consacrate sub nici o formă de Constituția României. Un astfel de exemplu îl poate constitui *concediul și indemnizația lunară pentru creșterea copiilor*, știut fiind faptul că Instanța Constituțională a României a respins excepția de neconstituționalitate tocmai din considerentul că nu este recunoscut de Constituția României.⁵⁶

- Textul constituțional revendicat de dreptul omului la un standard de trai compatibil cu demnitatea umană nu include explicit nici drepturile nepatrimoniale, cum ar fi dreptul la educație, la cultură etc., elemente inerente traiului decent.

- Cu omisiuni asemănătoare ne întâmpină și actualul Cod civil român atunci când se referă la dreptul omului la demnitate, un drept preluat cu o întârziere inextricabilă, fie și în raport cu celelalte țări ale lumii europene.⁵⁷ Din nefericire, Codul civil se limitează la obișnuitele clișee, de a repeta selectiv trăsăturile normelor constituționale și internaționale, menționând că dreptul nu este transmisibil, este ocrotit de lege⁵⁸ și este alcătuit, cu titlu exemplificativ,⁵⁹ din două elemente componente, onoarea și reputația, de asemenea, fără ca ele să fie enumerate și descrise în limite rezonabile.

- De asemenea, textul art. 47 din Constituție utilizează, la alin.1, expresia „*Statul este obligat...*”, în condițiile în care nu există nicio reglementare națională care să clarifice criteriile și mijloacele necesare transpunerii în practică a unei astfel de *obligații*. Tocmai acest lucru i-a determinat pe unii

⁵⁶.Decizia CCR nr. 765 din 15.06.2011, publicată în M.O. nr. 476 din 06.07.2011.

⁵⁷.Dreptul omului la demnitate a fost pentru prima dată recunoscut expres de actualul Cod Civil care a intrat în vigoare începând cu data de 1 octombrie 2011.

⁵⁸.A se vedea art.58 alin.2 și art.72, alin.2 din Codul civil român.

⁵⁹.În literatură s-a arătat că din interpretarea gramaticală a art.72 din Codul civil și din concepțiile juridice, filozofice, sociologice etc., demnitatea la care face referire Codul nu se poate rezuma doar la onoare și reputație, ci trebuie să conțină și alte componente cum ar fi prestigiul, cinstea, buna-credință, probitatea, corectitudinea, respectul, adică integritatea morală de care se bucură o persoană.

autori să considere că, din perspectiva subiectului pasiv (Statul), nu suntem în prezența unei obligații juridice, ci a unui ideal politic.⁶⁰

Luând, deci, în calcul maniera în care sunt reglementate cele două drepturi anteenunțate, constatăm tendința pernicioasă a legiuitorului român de a păstra o distanță îngrijorătoare față de realitățile și interesele sociale, motiv pentru care, așa cum se întâmplă adesea în viața cotidiană, asemenea drepturi rămân expuse riscului de a fi încălcate de către oameni, de autorități și uneori de către cele mai respectabile foruri jurisdicționale. De pildă, în speța mai sus evocată a Curții Constituționale a României⁶¹ se menționează faptul că limitele materiale ale unui asemenea drept sunt la aprecierea legiuitorului român. Raționamentul acestui considerent jurisprudențial (de neinvidiat) conduce la concluzia că obligația statului de a asigura decența traiului capătă un caracter potestativ, vidat juridic, adică dependent exclusiv de voința celui obligat. Ori norma juridică îmbracă o altă dimensiune, atunci când reglementează drepturile statului față de individ, în special cele de natură fiscală. **De aceea spunem că în lipsa unor reglementări juridice serioase, care să echilibreze raporturile dintre individ și stat, textele constituționale proteguitoare riscă să devină simple cuvinte de vocabular, îndepărtate de spiritul normelor internaționale,** care de prisos îi glăsuiesc omului contemporan un nivel de trai merit să-i satisfacă *cele mai înalte aspirații*.⁶²

În contextul în care dreptul omului la demnitate nu-și găsește sustenabilitatea în norma juridică națională iar standardul de trai concret se află până și sub nivelul sensului terminologic al nefericitei noțiuni – aceea *de decență* –, ne întrebăm dacă reglementările naționale ale celor două drepturi, nu reprezintă dovada certă a lipsei de condescendență a legiuitorului român față de propria istorie și mai ales față de valoare umană în sine.

Referințe bibliografice

1. Andreescu M. Aspecte ale constitutionalismului contemporan in Romania. Pandectele romane, Nr. 11/2016

⁶⁰.M. Andreescu, *Aspecte ale constitutionalismului contemporan in Romania*, Pandectele romane, Nr. 11/2016, p. 48.

⁶¹.Decizia CCR nr. 765 din 15.06.2011, publicată în M.O. nr. 476 din 06.07.2011.

⁶².În acest sens, a se vedea preambulul Declarației Universale a Drepturilor Omului.

2. **Aristotel.** Etica Nicomahică. Editura ANTET, București, 2003
3. **Aristotel.** Politica. V.10,3, Ed. Didot, București
4. **Badea-Guérítée I, Ojică Al.**, Dialogul religiilor în Europa unită, Ed.Adenium, Iași, 2015
5. **Barak A.** Human dignity. The constitutional value and the constitutional right, Cambridge University Press, U.K., 2015
6. **Bâțlan I.** Dialectica și antidialectica la primii filozofi greci. Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987
7. **Bognetti G.** The concept of human dignity in European and U.S. constitutionalism, în Nolte G., European and U.S. Constitutionalism. Science and Technique of Democracy nr. 37/2005
8. **Colțescu V.** Istoria filosofiei. Editura Brumar, Timișoara, 2006
9. **Diogenes Laertios.** Despre viețile și doctrinele filosofilor. Ed. Academiei, București, 1963
10. **Drîmba O.** Istoria Culturii și Civilizației. Vol.I. Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1984
11. **Dușu M.** De iustitia et de iure sau despre nevoia reabilitării ideii de drept. <https://www.juridice.ro/essentials/1282/de-iustitia-et-de-iure-sau-despre-nevoia-reabilitarii-ideii-de-drept>, accesat la 08.10.2019
12. **Dürig G., Maunz Th.** *Grundgesetz Kommentar*. Vol. I, Ed.C.H. Beck, München, 1958
13. **Stere E.** Din istoria doctrinelor morale. Vol.I, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1975
14. **Georgescu Șt.** Filosofia dreptului. O istorie a ideilor din ultimii 2.500 de ani. Ediția a II-a, Ed. All Beck, 2001
15. **Hare, R.M.** Maieștrii spirituali. Platon, Ed. Humanitas, București, 1997
16. **Hegel.** Prelegeri de istorie a filosofiei. Vol.I. Ed. Academiei, București, 1963
17. **Husar A.** Istoria antică universală. Grecia antică, Târgu-Mureș, Universitatea „Petru Maior”, Departamentul IFRD, 2004
18. **Kant I.,** Metafizica moravurilor, Ed. Antaios, Oradea, 1999
19. **Marin A.** Demostene. Eschine. Licurg. Pagini alese din oratoriile greci. Vol.II. Editura pentru literatură, 1969
20. **Mill J.St.** *Despre libertate*. Ediția a III-a, Ed. Humanitas, București, 2005
21. **Mill J.St.** *Despre libertate*, Ed. Humanitas, București, 1994

22. **Montesquieu.** Despre spiritual legilor. Ed. Științifică, București, 1964
23. **Noica C.** Cuvântul prevenitor, în Platon, Republica, în Vol.V., Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986
24. **Noul Testament,** Ed. Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991.
25. **Platon.** Republica, în Opere V, Ed. Științifică și Enciclopedică București, 1986
26. **Platon.** Opere.Vol.I, ed.II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975
27. **Popa N., Dănișor Gh., Dogaru I., Dănișor D.C.,** Filosofia dreptului, Ediția 2, Ed.C.H.Beck, București, 2007
28. **Stan N. R.** Demnitatea și libertatea persoanei umane: abordare interdisciplinară, Ed.Universitaria Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2016
29. **Stere E.** Din istoria doctrinelor morale.Vol.I, Ed. Științifică și Enciclopedică, București,1975
30. **Stern K.** Art.1 în Klaus Stern (coord.): Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland, vol. IV, Ed. C.H. Beck,München, 2006
31. **Țiclea Al.** Retorica.ed.a III-a, revăzută și adăugită. Ed.Universul Juridic, București, 2010
32. **Zakarias, Kinga, Benke, Károly,** *Demnitatea umană în jurisprudența instanțelor constituționale din Germania, Ungaria și România,* Buletinul Curții Constituționale, 2013/2, www.ccr.ro,accesat: 01.03.2019.

Notes on the author

George VLĂESCU is a lawyer in Timisoara, Romania.

georgevlaescu@yahoo.com